

EEN OUDJAVAANSCH E INSCRIPTIE VAN DEN JARE 1272 ÇAKA.

(Met afbeelding).

DOOR

H. KERN.

Het laatste driemaandelijksch verslag der Vereeniging voor Oudheidkundig Onderzoek op Java, waarvan de Commissie van Bijstand onlangs een afschrift ontvangen heeft, vermeldt verscheiden belangrijke vondsten, zoowel beeldwerken als inscripties op steen. Tot de laatste behoort een alleszins merkwaardig gedenkstuk gevonden in een vijver te Napoe, bij Singasari: een Oudjavaansche inscriptie dagteekenende uit het jaar 1272 Çaka (1250 na Chr.). Zooals uit de hierbij gevoegde fotografie kan blijken, is het geheel in bijzonder gaven toestand tot ons gekomen, hetgeen men vermoedelijk daaraan moet toeschrijven dat de steen reeds eeuwen lang in 't water heeft gelegen, waardoor het oppervlak niet blootgesteld is geweest aan den invloed der lucht. De tekst luidt in transcriptie als volgt:

|| i Çaka. 1214. Jyeṣṭamāsa, irika diwaça ni
kamoktan Pāduka Bhaṭāra sang lumah ri Çiwabuddha || . || Swas-
sti Çri-Çakawarṣatita. 1272. Veçakamāsa. tithi pratipā-
da çuklapakṣa. Ha. Po. Bu. wara. Tolu. Niritistha graha-
cara. Mṛgaçira nakṣatra. Çaçi dewatā. Bāyabya maṇḍala.
Sobhana yoga. Çweta muhurta. Brahmā parwweça. Kistughna;
kāraṇa. Wṛṣabha raçi. irika diwaça sang Mahāmantri mūlya. Ra-
kryan mapatih Mpu Mada. sakṣat praṇala kta rāsika de Bhaṭā-
ra sapta prabhu. makādi Çri Tribhuwanotungga dewi Mahārā-
jasa Jaya Wiṣṇuwārdhani. potrapotrikā de Pāduka Bha-
ṭāra Çri Kṛtanāgara Jnaneçwara Bajranāmābhiṣekā. sama-
ngkāna twik Rakryan mapatih Jirṇodhara. makirtti caitya ri
mahābrāhmāṇa. Çewa sogata. samāngdālu ri kamokta-
n Pāduka Bhaṭāra. muwah sang Mahāwṛddha mantri lina ri dagan
Bhaṭārā. don ing caitya de Rakryan mapatih pangābhaktya-
na ni santana pratisantana sang paramasatya ri pādadwaya Bhaṭā-
ra. ika ta kirtti Rakryan mapatih ri Yawadwipamaṇḍala ||

Dat is, in 't Nederlandsch overgezet:

„Het Çakajaar 1214, de maand Jyaiṣṭha, is het tijdstip van 't zalig afsterven van Hoogstdenzelve den Soeverein die begraven ligt in Çiwabuddha. — Heil! Çakajaar verloopen 1272, maand Waiçākha, datum 1ste dag der maand, lichte helft, Haryang (2de dag der zesdaagsche week), Pon (3de dag der marktweek), Woensdag, (wuku) Tolu, planetenstand Zuidwest, maanhuis Mṛgaçiras, godheid de Maan, gesterntegroep onder Wāyu, Yoga Çobhana, uur van den dag Çweta, heer van den knoop Brahma, karaṇa Kinstughna, sterrebeeld van den dierenriem de Stier; dit is het tijdstip waarop de voorname Minister Z.Excellentie de Patih Heer Mada, die als het ware de tusschenpersoon is van wege de zeven heerschende personen, met aan 't hoofd H. Maj. Tribhuwanottunggadewi Mahārājasa Jaya-Wiṣṇuwardhani, kleindochter van Hoogstdenzelve den Soeverein Z Maj. Kṛtanagara gekroond onder den bijnaam Jnāneçwara Bajra, alsook Z.Excellentie de Patih Jirṇṇoddhara, een grafkapel als vroom werk stichtte ter herinnering aan de groote Brahmanen, (en) de Çiwaïetische en Buddhistische geestelijken, die een einde maakten aan hun leven bij 't zalig afsterven van Hoogstdenzelve den Soeverein, en van Mahāwṛddha den Minister die stierf aan 't voeteneind (van 't lijk) van den Soeverein. Z.Excellentie de Patih bedoelde met de grafkapel hulde te bewijzen aan de afstammelingen en aanverwanten van hen die zulk een blijk van de hoogste trouw aan 't voetenpaar des Soevereins gaven. Daarom nu heeft Z.Excellentie de Patih (dit) goede werk tot stand gebracht op het eiland Java.”

De inhoud van dit in meer dan één opzicht merkwaardig overblijfsel der Javaansche oudheid geeft aanleiding tot aanteekeningen deels van zakelijken, deels van taalkundigen aard. Vooreerst dan zij opgemerkt dat het sterfjaar van Koning Kṛtanagara, waarover men lang in onzekerheid verkeerd heeft, ons reeds bekend was uit een plaats in 't dichtwerk Nāgara-kṛtāgama van Prapañca, zooals indertijd medegedeeld is in het tijdschrift „De Indische Gids” ¹. Behalve het jaartal vermeldt onze inscriptie ook de maand waarin de Vorst overleed, nl. Jyaiṣṭha (Mei—Juni). Met de vermelding van 's vorsten begraafplaats te „Çiwabuddha” is te vergelijken wat Brandes in de Aanteekening op zijne uitgave van de Pararaton blz. 67 mededeelt, met verwijzing naar de Notulen van 't Bataviaasch Genootschap XXIV, blz. 216: „In een oorkonde nl. waarvan een klein stukje,

¹ I. G. 1903, I, 341, vgg.

het begin, reeds is uitgegeven, komt hij onder dezen naam (Kṛtanagara) voor, en uit diezelfde oorkonde werd door mij tevens reeds medegedeeld, dat men van hem ook bericht vindt, dat hij te Çiwabuddhâlaya, Çiwabuddha's huis, begraven of bijgezet zou zijn, wat het op zijne beurt weer waarschijnlijk maakt, dat de naam Çiwabuddha er een is, waarmede men den vorst — vereerd heeft." Ten onrechte wordt in de Pararaton, blz. 18, gezegd dat Kṛtanagara bij zijn troonsbestijging den koningsnaam (abhiṣeka) Bhaṭāra Çiwabuddha aannam; hieromtrent heeft reeds Brandes juist opgemerkt: "Dat Çiwabuddha de eigenlijke koningsnaam zou zijn geweest is te betwijfelen." De ware toedracht wordt ons duidelijker uit een bericht in de Nāgarakṛtāgama, hoofdstuk 43, st. 5, waar gezegd wordt dat wijlen de vorst uit hoofde van zijn bekendheid met (godsdienstige) handelingen en alle leerstellingen algemeen genoemd werd "de zalig overledene in de wereld van Çiwabuddha (Çiwabuddhaloka)." Daaraan wordt toegevoegd: "ter plaatse waar hij is bijgezet, is het uitnemend fraaie Çiwabuddha-godenbeeld" ¹. Çiwabuddha is dus de posthume naam van Kṛtanagara, en tevens van zijn beeld in of bij zijn grafmonument. 's Mans koningsnaam luidde geheel anders, zooals wij in 't vervolg zien zullen. "In Çiwabuddha", gelijk onze inscriptie heeft, is een niet ongewone verkorting voor "in 't Çiwabuddha-heiligdom".

Aangaande de beteekenis der Javaansche en Indische termen die op de tijdrekenkunde betrekking hebben, zij hier verwezen naar de woordenboeken. Alleen zij aangestipt dat met Kistughna bedoeld is Kimstughna, een der vaste Karaṇa's, die op den eersten dag der maand valt ². Andere onjuistheden in de spelling, vooral ten opzichte van de aanduiding der oorspronkelijke kwantiteit van de klinkers, ga ik hier met stilzwijgen voorbij.

De grootwaardigheidsbekleeder, van wien het vrome werk is, de Patih of rijksbestierder Heer Mada, is zonder twijfel dezelfde als de vermaarde Gaja Mada, van wiens heldendaden de Pararaton meer malen gewag maakt. Uit hetzelfde werk weten wij dat hij Patih was onder de regeering van de vorstin, die wij zoo straks zullen ontmoeten, en ook dat hij overleed 1290 Çaka (1368 na Chr.), dus 18 jaar na den datum van onze inscriptie ³.

¹ In den tekst leze men: Ringke sthāna nirān dhinarmma Çiwabuddhārēcā halōpnnyottama.

² Zie o. a. Sūryasiddhānta 2, 67, en vgl. Varāha-Mihira, Bṛhat-Saṃhitā, 100, 4 en 8.

³ Pararaton, p. 29.

De uitdrukking sakṣat praṇāla de sang sapta prabhu, die ik vertaald heb met „als het ware de tusschenpersoon van wege de zeven vorstelijke personen“, komt, naar het mij toeschijnt, op hetzelfde neer als amangkubhūmi in Pararaton p. 28, waar men leest: sira Gajah Madāpatih amangkubhūmi. Praṇāla, eigenlijk „kanaal, buis“, en overdrachtelijk „tusschenpersoon“, duidt evenals amangkubhūmi „bestierder van 't land“ aan, dat Mada de hoogste waardigheid na den vorst, die van rijksbestierder, bekleedde.

De sapta prabhu's, de zeven vorsten — waarvoor de vertaling heeft „vorstelijke personen“, omdat de eerste onder hen de met name genoemde vorstin is — moeten op de een of andere wijze als gelijk in aanzien beschouwd zijn geweest, al was de met name genoemde de Oppervorstin. Wie waren die zeven? Het kan, dunkt mij, niet twijfelachtig wezen dat zes ervan met namen en titels genoemd zijn in 't inscriptiefragment hetwelk Brandes in de Aanteekeningen op de Pararaton blz. 121 heeft medegedeeld. De eerste is zij, die in onze inscriptie heet Çri Tribhuwanatunggadewi Mahārājasa Jaya-Wiṣṇuwarddhanī. Bij Brandes l. c. komt zij voor onder den koningsnaam (rājābhiseka) van Tribhuwanotunggadewi Jaya-Wiṣṇuwarddhanī; aan de lettergreep Tri gaan eenige onleesbaar geworden karakters vooraf, waarvan één stellig Çri moet geweest zijn. In de Nāgarakṛtāgama ¹ komt in hoofdzaak hiermee overeen: Çri Tribhuwanawijayottunggadewi. De vorstelijke personen in wier naam bovenbedoelde oorkonde werd uitgevaardigd zijn, behalve Wiṣṇuwarddhanī — van elders bekend als Bhre Koripan, Hare Hoogheid te Koripan (al. Jiwana) — haar gemaal, haar zoon Hayam Wuruk, haar zuster Rājadewi, de gemaal van deze, en eindelijk de Koningin Weduwe. Dit zijn dus zes personen; wie als de zevende door Mada bedoeld is, blijkt niet.

De Oppervorstin — als zoodanig mogen wij haar wel bestempelen — wordt genoemd een potrapotrikā van Kṛtanagara, hem die begraven ligt in Çiwabuddha. Hier baart de uitdrukking potrapotrikā eenige moeielijkheid. Dat bedoeld is „kleindochter“ lijdt geen twijfel. Pautrikā, zijnde 't vrouwelijk van pautraka, kan „kleindochter“ beteekenen; pautra is „kleinzoon“, doch alleen „een zoon van een zoon“, en evenzoo is pautrikā een dochter van een zoon. Nu was Wiṣṇuwarddhanī niet een dochter van een zoon van Kṛtanagara, maar van diens met Raden Wijaya, als koning Kṛtarājasa,

¹ Hoofdst. 2, st. 2.

getrouwde dochter. Terecht wordt zij dan ook in het door haar uitgevaardigd edict genoemd „(Kṛtana)garamaharajadohitra“, d. i. „klein-dochter (dochter van een dochter) van Kṛtanagara¹“ en verder „Kṛtarājasa-Jayawarddhanamahārājaputrikā, „dochter van Koning Kṛtarājasa-Jayawarddhana.“ Dit is in overeenstemming met de feiten, en dus onberispelijk. En toch zou het wel mogelijk wezen dat potrapōtrikā slechts schijnbaar met dohitra in strijd is. Evenals dohitra, al is het in strijd met Sanskrit taalgebruik, in den zin van dauhitri genomen is, zou potra (pautra) voor pautri kunnen staan, en potrikā naar analogie van putrikā, dat niet alleen „dochter“, maar ook, en vooral, een „dochter die in de rechten van een zoon treedt“, aanduiden: een „kleindochter die in de rechten van een kleinzoon treedt.“ Kṛtanagara stierf zonder zoons na te laten. Nu is het denkbaar, al is geen bericht daarover tot ons gekomen, dat Kṛtanagara bij de uithuwelijking zijner twee dochters aan Raden Wijaya het beding maakte dat een zoon van een zijner dochters, en zoo deze geen zoon kregen, de zoon van een dochter van een dochter beschouwd zou worden als van hem af te stammen in de mannelijke lijn en dus de voorrechten aan zulk een afstamming verbonden deelachtig worden. Inderdaad hadden de dochters van Kṛtanagara geen zoons, alleen twee dochters. Wel is waar werd Raden Wijaya opgevolgd door een zoon, doch deze zoon stamde niet af van Kṛtanagara. Bij 't kinderloos overlijden van dien opvolger werd Wiṣṇuwarddhanī — verondersteld dat de hierboven geopperde gissing juist is — af voortzetster van de mannelijke lijn beschouwd en dus haar zoon, Hayam Wuruk, onbetwist en rechtmatig haar opvolger in de regeering.

Als koningsnaam van Kṛtanagara wordt in onze inscriptie opgegeven: Jñāneçwara Bajra. Volgens de Pararaton p. 18 zou 's mans abhiṣeka geweest zijn „Bhaṭāra Çiwabuddha“, doch dit is een vergissing, zooals wij gezien hebben. Door een gelukkig toeval is een ander bewijsstuk bewaard gebleven, zijnde een in 't Sanskrit gesteld wijopschrift, in een Noord-Indisch alfabet uit de 13de eeuw. Dit opschrift, afkomstig uit Toempang, in twee gelijkluidende exemplaren op een nog onverklaarde wijze naar Duitschland verdwaald en van daar ter inzage hierheen gezonden, kwam in handen van Prof. Speyer, die een verslag er van mededeelde onder den titel: „Eene Buddhis-

¹ De onjuistheid dohitra voor dauhitri is niet bevreemdend in een Javaansch stuk.

tische Inscriptie afkomstig van Java ¹. In deze wijnschrift, die begint met de bekende Buddhistische geloofsformule *Ye dharmā hetuprabhavā*, enz. verklaart Koning *Kṛtanagara* een belijder als leek (*upāsaka*) van 't Buddhisme, meer bepaaldelijk 't *Mahāyāna* te zijn. Als koningstitel leest men: *Çri-Kṛtanagara-Wikrama Jñāna-Wajrotunggadeva-mahārāja*. In hoofdzaak komt dit overeen met hetgeen onze inscriptie te lezen geeft, namelijk: *Çri-Kṛtanāgara Jñāneçwara Bajra. Uttunggadewa-mahārāja* is eigenlijk niet zoozeer een naam als een titel, niet alleen eigen aan *Kṛtanagara*. Het wijopschrift spreekt van een vrome gift, *deyadharma*, van *Kṛtanagara*; waarin die gift bestond wordt niet vermeld, maar men mag veronderstellen dat het een Buddhabeeld geweest is voor 't heiligdom te *Jajagu* (Toempang). In de *Nāgarakṛtāgama* 43, 2 luidt de koningsnaam: *Çri-Jñānabajreçwara*.

In den twaalfden regel van onze inscriptie wordt genoemd een *Patih Jirṇṇodhara* (bedoeld: *Jirṇṇoddhara*), een naam die de beteekenis heeft van „Hersteller van oude gebouwen“. Daar deze *Patih*, gelijk uit den samenhang blijkt, op de een of andere wijze bij de oprichting van 't heiligdom betrokken is geweest, terwijl *Mada* de verdienste van 't goede werk uitsluitend aan zich zelve toekent — blijkens den laatsten regel —, ligt het vermoeden voor de hand dat de *Patih Jirṇṇoddhara* een hooge beambte was die 't oppertoezicht had op bouwwerken, zonder wiens goedkeuring geen stichting kon geschieden. In zooverre kan in de vermelding van zijn naam een erkenning van zijn medewerking bij het tot stand komen van 't gedenkteken opgesloten liggen. Over de beteekenis van *twik* verkeer ik in 't onzekere; het ontbreekt in 't *Kawi-Balineesch Woordenboek*. Misschien is het slechts een andere uitspraak van *tuwek*, „bejaard; een oude,“ en moet het opgevat worden als een titel, zoo iets als *Jav. pinituwa*. Indien deze gissing gegrond is, zou men mogen vergelijken de uitdrukking *sang wrddhamantri*, de oude minister, die in 't meermalen vermelde inscriptiefragment onder de verschillende *Mantri's* voorkomt; hoe het zij, daar ik van de beteekenis niet zeker was, heb ik het woord in de vertaling uitgelaten.

Wat wij omtrent de aanleiding tot en het doel van 't monument vernemen, is een merkwaardige bijdrage tot de kennis van Javaansche

¹ Verslagen en Meded. der Kon. Akademie v. Wetenschappen. 4de Reeks, D. VI (1903).

gebruiken in den ouden tijd. Het feit, ter herdenking waarvan Mada een caitya, een grafkapel of soortgelijk monument, liet oprichten bestond in de gedenkwaardige zelfopoffering van voorname brahmanen, Çiwaietische en Buddhistische geestelijken, en den Minister Mahāvṛddha, die bij den dood van Kṛtanagara, om een bewijs van hun trouwe aanhankelijkheid aan hun Vorst te geven, vrijwillig aan hun leven een einde maakten.¹ Het woord mangdalu staat blijkbaar voor 't meer gewone manglalu; dalu is trouwens hetzelfde woord als lalu, maar met dissimilatie der medeklinkers.

Zulk een voorbeeld van wat de Javanen bela noemen, is in 't geval van weduwen bij de Indiërs overbekend, doch zelfopoffering uit trouw aan een hoofd schijnt mij, tot nader bewijs van het tegendeel, een eigenaardig Maleisch-Polynesisch gebruik geweest te zijn. Of zulk een handeling met rechtzinnige Brahmanistische en Buddhistische begrippen te rijmen is, valt te betwijfelen. In 't gedicht Nāgara-kṛtāgama van Prapañca, die de vroomheid en geleerdheid van Kṛtanagara hemelhoog prijst, en uitvoerig stilstaat bij de godenbeelden, behalve dat van Çiwabuddha, waarin de trekken van den Vorst en zijne gemalin zijn afgebeeld, wordt van 't feit der zelfopoffering van de getrouwen niet gerept, hetzij omdat hij het niet bijzonder merkwaardig vond of om andere redenen.

Het doel van Mada met zijn vrome daad was, zooals hij zelf verklaart, om hulde te bewijzen aan de afstammelingen dergenen die zulk een bewijs van groote trouw aan hun Heer hadden gegeven; d. i. om in het nakroost de voorzaten te eeren. Santāna is „nakroost” in 't algemeen; pratisantāna wordt in 't Sanskrit niet aangetroffen ofschoon het een zuiver gevormde Sanskrit samenstelling is. In 't Kawi-Balineesch Woordenboek van v. d. Tuuk is het ook niet te vinden. Naar analogie van pratipuruṣa, een gelijkstaande man, consort, denk ik dat ik dat onder pratisantāna verstaan wordt „niemand die zonder tot de afstammelingen te behooren toch daarmede gelijk gesteld wordt” laat ons zeggen: aanverwanten. Met volstrekte nauwkeurigheid laat zich het begrip niet bepalen.

Het denkbeeld om de afstammelingen te eeren wegens de verdiensten die hun voorouders zich verworven hebben, is in overeenstemming met het bestaan van een adellijke klasse; want adeldom en de voorrechten daarmee verbonden berusten toch ten slotte op de verdien-

¹ De hier bedoelde Mahāvṛddha-mantri kan natuurlijk niet dezelfde zijn als de zooeven vermelde Wṛddhamantri, want deze laatste leefde onder de regeering van Wiṣṇuwarddhanī.

sten der voorouders en de veronderstelling dat het nageslacht zich zal beijveren die voorouders na te streven, hunner waardig te zijn.

Het Skr. woord *kirti*, roem, heeft in 't Oud-Javaansch een eigenaardige begripwijziging ondergaan; men verstaat daaronder „een verdienstelijk, vooral vroom werk“. Het zelfde is gebeurd met *yaças*, roem, dat als *yaça* in 't Oud-Javaansch beteekent „verdienstelijke daad, verdienste.“ In de hedendaagsche taal is *yasa* z. v. a. *gawe* „een werk, bouw, stichting;“ het heeft niets gemeen met Skr. *yasati*, *āyāsa*, zooals in 't Jav. Wdb. wordt opgegeven. Wel is het mogelijk dat *yasa* in enkele gevallen ontstaan is uit het Oudjavaansche *nyāsa*, dat o. a. „een bouwwerk“ beteekent, een beteekenis die aan 't oorspr. Skr. *nyāsa* vreemd is.

Maṇḍala, kring, kreits, rijksgebied, is een term die toegepast wordt op een grooter of kleiner land, dat onder een eigen heerscher staat. Een bekend voorbeeld van dit gebruik is *Coḷamaṇḍala*, bij ons verbasterd tot Coromandel. De gewone opvatting van 't woord komt uit in *maṇḍaleça*, *maṇḍaleçwara*, in het Tamil overgenomen als *maṇḍalêś'an*, *maṇḍalêś'ura*, met de beteekenis van „een onafhankelijk heerscher.“ In *Yawadwipamaṇḍala* ligt dus opgesloten het begrip „'t soevereine rijk Java“, of wel „'t eiland Java in zijn geheelen omvang.“ Inderdaad was ten tijde der inscriptie gansch Java onderworpen aan 't gezag der Vorstin van Madjapahit.